

Практичне заняття. 14.

Тема. Елементи IVB групи Періодичної системи.

Мета. Розглянути електронну будову атомів хімічних елементів IVB групи, способи отримання простих речовин, типові фізичні та хімічні властивості хімічних елементів, їх оксидів, гідроксидів та солей, а також основні області використання простих речовин та їх сполук.

Вступ.

Четверта група Періодичної системи елементів складається з двох підгруп: A-підгрупи – Карбон, Силіцій, Германій, Станум, Плюмбум, і B-підгрупи – Титан, Цирконій, Гафній. IVA група містить неметали та метали. Елементи B-підгрупи IV групи є металами. Важливість знань про ці елементи для хіміка зумовлена їх практичною значущістю, а також тих матеріалів, що виготовляються з їх сполук.

План.

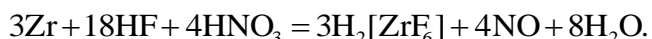
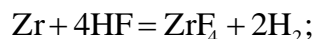
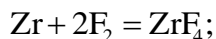
1. Загальна характеристика елементів B-підгрупи IV групи.
2. Хімічні властивості елементів підгрупи Скандію.
3. Фізичні властивості.
4. Хімічні властивості елементів підгрупи Титану.
5. Застосування сполук елементів підгрупи Титану.

Зміст практичного заняття.

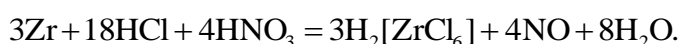
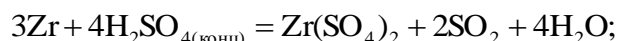
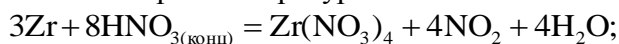
Приклади розв'язання типових завдань

Приклад 1. Охарактеризуйте властивості хімічного елемента Цирконію за таким планом: а) хімічні властивості металу, утвореного цим елементом (можливість та умови взаємодії з галогенами, киснем, сіркою, азотом, водою, кислотами, лугами); б) склад і характер вищого оксиду та гідроксиду елемента; в) спосіб добування металу; г) застосування сполук.

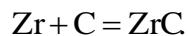
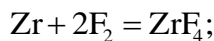
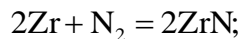
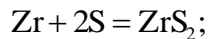
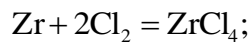
Розв'язання: а) у вигляді чистого компактного металу цирконій виявляє високу стійкість майже до всіх хімічних реагентів, що зумовлюється наявністю на його поверхні щільної оксидної плівки. У порошкоподібному стані реакційна здатність цирконію підвищується. За звичайних температур цирконій вступає в реакцію лише з F_2 , HF і розчиняється у суміші плавикової та нітратної кислот за схемами:

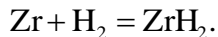
З нітратною і концентрованою (вище 50%) сульфатною кислотами, а також з царською водою взаємодія починається при температурі якнайменше $100^\circ C$:

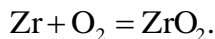
При високих температурах порошок цирконію сполучається не тільки з галогенами, але і з сіркою, азотом, вугіллям, окиснюючись до ступеня окиснення +4 чи +3 і утворюючи відповідно галогеніди, сульфіди, нітриди, карбіди:

Поглинаючи водень, цирконій набуває ступеня окиснення +2 і утворює гідрид:

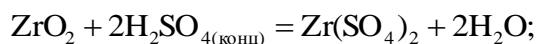
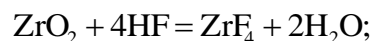

Порошок цирконію самозаймається на повітрі вже при 250°C :

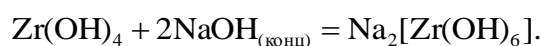
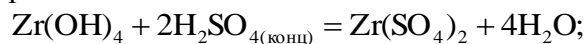

б) Цирконій утворює вищий оксид складу ZrO_2 , якому відповідає гідроксид $\text{Zr}(\text{OH})_4$.

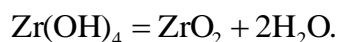
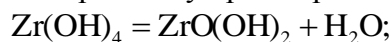
За високих температур ZrO_2 виявляє слабкі амфотерні властивості:

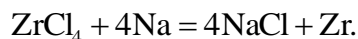
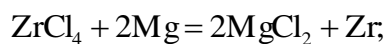
Для цирконій (IV) гідроксиду теж характерні амфотерні властивості, але все ж таки основний характер переважає:

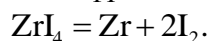
Цирконій (IV) гідроксид підлягає розкладу при нетривалому прожарюванні:

в) у вільному вигляді цирконій одержують відновленням магнієм чи натрієм із хлоридів:

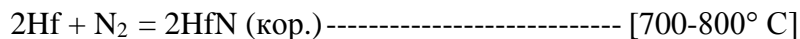
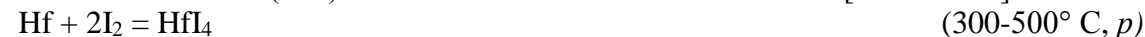
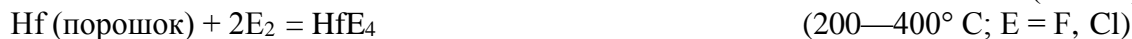
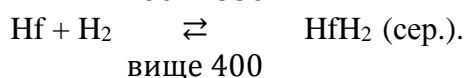
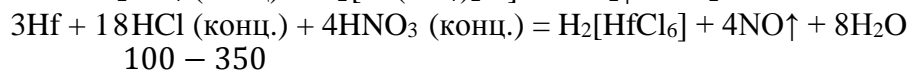
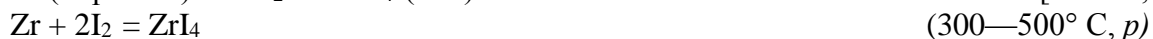
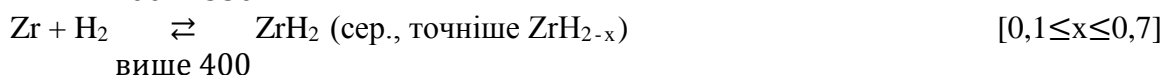
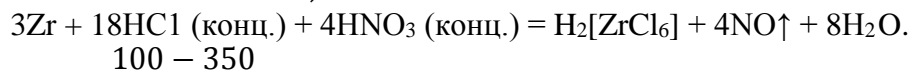
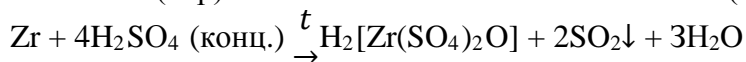
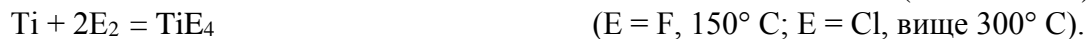
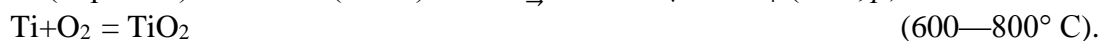
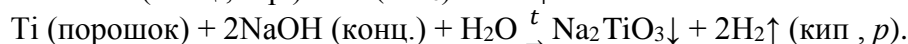
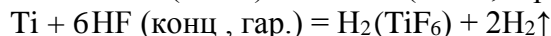
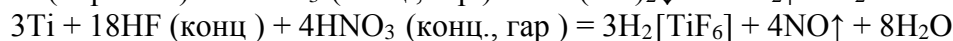
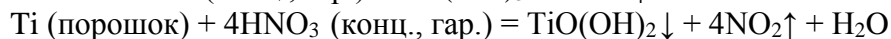
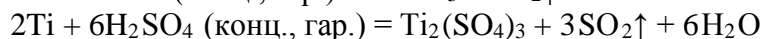
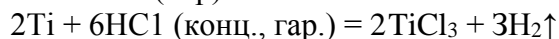

Особливо чисті зразки цирконію одержують шляхом термічного розкладання Цирконій(IV) йодиду на розжареній вольфрамовій дротині в умовах низького тиску:

г) практичне значення цирконію особливо велике у металургії спеціальних сталей – додавання всього 0,1% Zr підвищує твердість і в'язкість сталі, що є важливим для виготовлення броньованих плит і щитів. Як самостійний конструкційний матеріал цирконій застосовують при спорудженні атомних реакторів. Використовують його також у вигляді сплавів з Cu, Al і Fe. Сплав цирконію з залізом – фероцирконій – містить 15–50 % Zr. Порошок цирконію є складовою частиною патронних запалів, а у суміші Zr з $\text{Zr}(\text{NO}_3)_4$ застосовується у світлових сигналах, які при згорянні дають багато світла майже без диму. Завдяки гідрофобним властивостям поверхні цирконій використовують в конденсаційних установках, а завдяки корозійній стійкості – в нейрохірургії для виготовлення кровозупинних затискачів, інструментів і ниток для накладання швів при операціях на мозку. Широке застосування мають і сполуки цирконію. Так, PbZrO_3 – п'єзоелектрик у багатьох радіотехнічних приладах. Цирконій діоксид застосовують в освітлювальній техніці як стрижень накаливання. У промисловості виготовляють вогнеупори, керамічні вироби, скло і фарфор із додаванням ZrO_2 .

Найважливіші хімічні реакції елементів IVB групи та їх сполук

Література.

1. Ахметов Н.С. Общая и неорганическая химия. Учеб. для вузов. – 4-е изд., испр. – Москва: Высш. шк., Изд. центр «Академия», 2001. – 743 с., ил.
2. Березан О.В. Збірник задач з хімії. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 320 с.
3. Неділько С.А., Попель П.П. Загальна й неорганічна хімія: задачі та вправи. Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.

4. Лидин Р.А. и др. Химические свойства неорганических веществ: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., испр. / Р.А.Лидин, В.А.Молочко, Л.Л.Андреева; Под ред.Р.А.Лидина. - М.: Химия, 2000. - 480 с.: ил. ISBN -724-1163-0
5. Лидин Р.А. и др. Химические свойства неорганических веществ: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., испр. / Р.А.Лидин, В.А.Молочко, Л.Л.Андреева; Под ред.Р.А.Лидина. - М.: Химия, 2000. - 480 с.: ил. ISBN -724-1163-0
6. Кириченко В.І. Загальна хімія: Навчальний посібник. [для студ. інженер.–техн. спец. вищ. навч. закл.] / Віктор Іванович Кириченко; [Мін-во освіти і науки України; гриф: лист №14/18.2–1285 від 03.06.2005]. – Київ: Вища шк., 2005. – 639с.: іл., 83 рис., 80 табл. – Інформаційне середовище: на поч. розд. – Контрол. запитання: після розд. – Структурно-логічні схеми: після розд. – Бібліогр.: с. 635 (22 назви). – ISBN 966-642-182-8.
7. Михалічко Б.М. Курс загальної хімії. Теоретичні основи: Навчальний посібник / Михалічко Борис Миронович; [Мін-во освіти і науки України; гриф: лист № 1.4/18-Г-1180 від 22.11.2006]. – Київ: Знання, 2009. – 548 с. - Бібліогр.: с. 511 (21 назва). – Предм. покажч.: с. 543–548. – ISBN 978-966-346-712-2.
8. Неорганическая химия: В 3 т. /Под редакцией Ю.Д.Третьякова. Т.2: Химия непереходных элементов: Учебник для студ. высш. учеб. заведений /А.А.Дроздов, В.П.Зломанов, Г.Н.Мазо, Ф.М.Спиридонов. – М.: Издательский центр «Академия», 2004.-368 с. ISBN 5-7695-1436-9.
9. Неорганическая химия: В 3 т. /Под редакцией Ю.Д.Третьякова. Т.3: Химия переходных элементов. Кн.1 : Учебник для студ. высш. учеб. заведений /А.А.Дроздов, В.П.Зломанов, Г.Н.Мазо, Ф.М.Спиридонов. – М.: Издательский центр «Академия», 2007.-352 с. ISBN 5-7695-2532-0.
10. Неорганическая химия: В 3 т. /Под редакцией Ю.Д.Третьякова. Т.3: Химия переходных элементов. Кн.2 : Учебник для студ. высш. учеб. заведений /А.А.Дроздов, В.П.Зломанов, Г.Н.Мазо, Ф.М.Спиридонов. – М.: Издательский центр «Академия», 2007.-400 с. ISBN 5-7695-2533-9.
11. Загальна та неорганічна хімія у двох частинах: Підручник. Частина II [для студ. вищ. навч. закл.] / О.М. Степаненко, Л.Г. Рейтер, В.М. Ледовських, С.В. Иванов; [Мін-во освіти і науки України; гриф: лист № 212 від 03.06.1999]. – Київ: Пед. преса, 2000. – 784с.: іл., 125 рис., 63 табл. – Бібліогр.: с. 771 (28 назв). – Імен. покажч.: с.772–773. – Предметн. покажч.: с.774–783. – ISBN 955-7320-13-8.
12. Романова Н.В. Загальна та неорганічна хімія: Підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Неоніла Володимирівна Романова; [Мін-во освіти і науки України; гриф: лист №13710594 від 30.06.1995]. – Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 480с.: 54 рис., 30 табл. – Бібліогр.: с. 465 (25 назв). – Імен. покажч.: с. 466–467. – Предм. покажч.: с. 468–477. – ISBN 966-569-106-6.
13. Угай Я.А. Общая и неорганическая химия. – Москва: Высш. шк., 1997. – 527 с.
14. Самостійна робота студентів при вивченні хімії: навч. посіб. / Ю.В. Ліцман, Л.І. Марченко, С.Ю. Лебедев.– Суми: Сумський державний університет, 2011. – 349 с. ISBN 978-966-657-338-7.
15. Методичні вказівки до практичних робіт з загальної хімії (для студентів усіх спеціальностей) (Уклад.: Т.М.Волох, Н.М.Максименко, В.В.Приседський, Л.І.Рубльова, С.Г.Шейко; Під ред. В.В.Приседського. – Донецьк: ДонНТУ, 2005. – 183 с.
16. Буря О.І., Повхан М.Ф., Чигвінцева О.П., Антрапцева Н.М. Загальна хімія: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – 306 с.

Запитання для самоперевірки.

1. Будова атомів. Зміна атомних радіусів і енергії йонізації по групі. Валентність і ступінь окисації атомів. Причини схожості властивостей Цирконію і Гафнію.

2. Розповсюдженість та форми знаходження у природі.
3. Отримання металів.
4. Фізичні властивості.
5. Хімічні властивості. Відношення до неметалів, води, кислот і лугів.
6. Оксиди Титану (II, III, IV). Оксиди Цирконію і Гафнію (IV). Тугоплавкість діоксидів. Їх відношення до води, кислот, лугів. Сильні відновні властивості TiO.
7. Гідроксиди Титану (II, III, IV). Їх кислотно-основні властивості. Відношення до води, кислот, лугів. Титанати, цирконати, гафнати, отримані "сухим" способом і у водних розчинах. Будова титаніл-йону і відповідних похідних Цирконію і Гафнію.
8. Галогеніди елементів. Гідроліз галогенідів. Оксогалогеніди.
9. Застосування титану, цирконію, гафнію та їх сполук. Стопи титану. Діоксид титану в якості пігменту (титанові білила). Безводний TiCl₄ – каталізатор полімеризації олефінів (каталізатор Циглера-Натти). Датчики та паливні елементи на основі ZrO₂.
10. Запишіть рівняння реакцій та назвіть продукти:

